

Hrvatska politička emigracija o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj: primjer Danijela Crljena

Rimac, Filip

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:059733>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest

**HRVATSKA POLITIČKA EMIGRACIJA O
NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ: PRIMJER
DANIJELA CRLJENA**

Završni rad

Kandidat: Filip Rimac

Mentor: doc. dr. sc. Wolly Krašić

Zagreb, 2022.

Sadržaj

Uvod	1
Nezavisna Država Hrvatska	2
Bleiburg i križni put.....	5
Hrvatska politička emigracija	10
Danijel Crljen.....	11
Zaključak	14
Sažetak	15
Popis literature.....	16

Uvod

Dvadeseto je stoljeće poznato kao burno razdoblje zbog velikog broja raspada država, čestih i brojnih mijenjanja granica, krvavih, razornih ratova, posebice početak i sredina tog stoljeća. Prilikom znanstvenih istraživanja nerijetko je izazov doći do potrebnog broja različitih izvora na temelju kojih bi se mogla što objektivnije rekonstruirati slika nekih povijesnih događaja i procesa, upravo zato jer su svi ti raspad država i mijenjanja vlasti doprinijele tome da se znatan dio povijesnih izvora (dokumenti, svjedočanstva) uništi te da se svjedoci ubiju, istjeraju ili marginaliziraju. Ukratko, da, kako kaže poslovice, povijest ispišu pobjednici. Stoga je od ogromne važnosti tragati za novim izvorima, koji su izbjegli spomenutu sudbinu, a u dosadašnjim su istraživanjima korišteni malo ili nimalo. To je posebno bitno za teme koje su predmet oštih znanstvenih, ali i ideoloških, političkih i društvenih prijepora, a problematika postojanja, funkcioniranja i propasti Nezavisne Države Hrvatske (NDH) jedna je od takvih. Stoga će se u ovome radu u tome kontekstu predstaviti neki podatci iz memoarskih radova Danijela Crljena, civilnog i vojnog dužnosnika NDH te kasnijeg političkog emigranta u Argentini, koji je ponajviše ostao upamćen po ulozi jednog od pregovarača o predaji vlade i vojske NDH te hrvatskih civila britanskoj vojsci u svibnju 1945.

U ovome će se radu objasniti na koji je način došlo do osnutka NDH, na koji se način i koliko dugo održala te koji su uzroci njezina raspada. Raspad NDH i križni put bili su jedan od razloga stvaranja hrvatske političke emigracije u inozemstvu. Nadalje, u ovome će se radu kronološki ukratko opisati djelovanje hrvatske političke emigracije te rastumačiti svjedočenja o razdoblju postojanja NDH pojedinih političkih emigranata.

Za potrebe pisanja ovoga rada korišteni su memoari, *web* članci, znanstvena i stručna literatura usmjerena na NDH i križni put. Polazišna točka za pisanje ovoga rada bilo je historiografsko djelo Joze Tomasevicha, *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941. – 1945.: okupacija i kolaboracija*. Ta knjiga jasno prikazuje i analizira ciljeve i politiku Sila Osovine za vrijeme Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji te djelovanje njihovih lokalnih saveznika. Nadalje, neizostavan izvor za pisanje ovoga rada bilo je i historiografsko djelo Martine Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, u kojem se autorica bavi povlačenjem Oružanih snaga (OS) NDH, njihovim otporom koji su pružali partizanskim jedinicama te stradavanjima na križnom putu.

U radu se koriste i memoarska djela Danijela Crljena u kojima autor iznosi svoje vlastite stavove o NDH, hrvatskoj političkoj emigraciji, postupcima bivših dužnosnika NDH, svojoj

ulozi u pregovorima kod Bleiburga te drugim bitnim temama. Crljenova djela korištena u ovome radu su: *Svjedočanstvo*, *Svjedočanstvo II.*, *Istina o Bleiburgu* i *Načela hrvatskog ustaškog pokreta*. Osim navedenih izvora i literature u radu su korišteni i *web* članci autora Jakova Žižića u kojima autor objašnjava pojam hrvatska politička emigracija te njezine ciljeve, strukturu i uspjehe. Navedeno opisuje u dva članka: „Hrvatska politička emigracija: pojam, strukture, ciljevi i uspjesi“ te „Što je hrvatska politička emigracija?“.

Nezavisna Država Hrvatska

Nakon završetka Prvog svjetskog rata i raspada Austro Ugarske Monarhije otvorila se prilika za stvaranje novih granica i novih država. Južnoslavenski dijelovi Monarhije ujedinili su se sa Srbijom i Crnom Gorom u novu državu – Kraljevstvo Srba Hrvata i Slovenaca.¹

Unutar Kraljevstva SHS nisu svi podjednako bili zadovoljni novom vlašću i režimom kojem su se morali pokoriti. Dio je hrvatskog naroda u Kraljevini SHS bio marginaliziran, a jedan dio i proganjan, što je rezultiralo rastućim nezadovoljstvom. Godine 1928., u Narodnoj skupštini u Beogradu, izvršen je atentat na zastupnike Hrvatske seljačke stranke (HSS). U tom je atentatu među ostalima nastradao hrvatski političar Stjepan Radić, osnivač HSS-a. Nakon atentata u Skupštini, nezadovoljstvo je dodatno pojačano, tako da je dio hrvatskog naroda i političkih elita stao zagovarati stvaranje samostalne hrvatske države. Izraz te orijentacije bio je nastanak Ustaše – hrvatske revolucionarne organizacije (UHRO), koja je u svojim počecima bila radikalno nacionalistička i revolucionarna organizacija, postupno preuzimajući i fašističke odlike.

Italija je podupirala ustaški pokret i bila je oštri protivnik Kraljevine Jugoslavije jer je htjela osvojiti gotovo cijeli Jadran iz svojih vlastitih potreba i interesa. Prije osnivanja ustaške organizacije u emigraciji, Pavelić se sastao s predstavnikom talijanskog Ministarstva vanjskih poslova u Rimu kako bi se potvrdilo da hrvatski nacionalisti traže talijansku pomoć u borbi protiv Jugoslavije kako bi nesmetano utemeljili neovisnu hrvatsku državu. U zamjenu za talijansku pomoć hrvatski emigranti bili su spremni prihvatiti niz općih načela i čitav sklop konkretnih obaveza. Složili su se da Hrvati, Crnogorci i Albanci, u suglasju s Talijanima trebaju riješiti problem istočnog Jadrana. Priznali su talijansku dominaciju na Jadranu i talijansko pravo

¹ TOMASEVICH, 2010, 22.

da provodi kulturni utjecaj i u zamjenu za industrijske proizvode iskorištava obilna prirodna bogatstva Balkana.²

Ubojstvo zastupnika HSS-a u Narodnoj skupštini 1928. godine dovelo je do promjene političke situacije u Jugoslaviji koja je u velikoj mjeri ojačala hrvatske separatističke snage. Ustaška organizacija s vremenom je ojačala svoj položaj i sve uspješnije je širila ideju kako bi se Hrvati trebali osamostaliti i stvoriti svoju državu. Najpoznatija akcija ustaškog pokreta bilo je ubojstvo jugoslavenskog kralja Aleksandra I. Karađorđevića u Marseilleu 9. listopada 1934. godine u suradnji s makedonskom separatističkom organizacijom VMRO.

Tadašnje nestabilne hrvatsko-srpske odnose pokušalo se riješiti Sporazumom Cvetković – Maček 1939. godine. Politički dogovor između predsjednika vlade Kraljevine Jugoslavije Dragiše Cvetkovića i čelnika HSS-a Vladka Mačeka, sklopljen je 26. kolovoza 1939. godine kojim je stvorena autonomna teritorijalna jedinica Banovina Hrvatska koja je predstavljala pokušaj rješavanja hrvatskog pitanja. To je bio jedan od načina da se umiri jasno izraženo nezadovoljstvo Hrvata svojim položajem i srpskom dominacijom. Taj je sporazum razočarao ustaše, a Maček je u njihovim očima postao izdajicom projekta neovisne hrvatske države.

Izbijanje Drugog svjetskog rata probleme u Jugoslaviji stavilo je u drugi plan. Njemačka je poticala Italiju u napadu na Jugoslaviju i zauzimanju Hrvatske i Dalmacije. S druge strane, Maček se dodatno zamjerio Talijanima, jer je Maček odbio stati na stranu Talijana i podržao jugoslavensku stranu i to je osnažilo odnose između Talijana te ustaša i Pavelića. Italija je odlučila napasti Jugoslaviju i pomoći ustašama da stvore neovisnu hrvatsku državu. Godine 1940. na Pavelićev zahtjev, ustaše iz Jugoslavije uputili su Galeazzu Cianu, talijanskom političaru, memorandum, tražeći talijansku vojnu pomoć u odvajanju Hrvatske od Jugoslavije i proglašavanju neovisne hrvatske države pod talijanskim pokroviteljstvom.³ Planirani napad na Jugoslaviju privremeno se odgodio jer je Italija objavila rat Francuskoj. Njemačka se suprotstavila talijanskom planiranom napadu na Jugoslaviju u nadi da će se održati mir na južnoj granici, no to nije bilo održivo s obzirom na to da je Italija ipak napala Grčku te tako prouzročila nemir na Balkanu.⁴

Naposljetku su Njemačka i Italija pritisnule Jugoslaviju tražeći od nje da pristupi Trojnom paktu. Pristanak Jugoslavije da pristupi Trojnom paktu predstavljao je veliki udarac

² Isto, 30.

³ Isto, 43.

⁴ Isto, 44.

ustaškoj organizaciji čiji su se tadašnji planovi za stvaranje neovisne hrvatske države ponovno preokrenuli na gore. Ustaško je razočaranje bilo kratkog vijeka, jer je državni udar koji su izveli jugoslavenski oficiri nagovijestio napad na zemlju i doveo do toga da su se Sile Osovine počele oslanjati na ustaške usluge. Kucnuo je čas koji su ustaše toliko iščekivale.⁵

Državni udar, izveden na britanski poticaj, bio je reakcija na pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu. Taj je čin Hitleru pokazao koliko je nužno vojno pokoriti Jugoslaviju kako bi otklonio i najmanju mogućnost da britanske zračne snage iz baza u Grčkoj i Jugoslaviji počnu napadati južno krilo njemačkih snaga koje su se spremale na napad na Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR). Njemačko vođa Hitler istodobno je odlučio i politički uništiti Jugoslaviju podjelom zemlje.⁶ Napad njemačkih zrakoplova na Beograd bio je povod Slavku Kvaterniku, nekadašnjem austrougarskom potpukovniku, da 10. travnja 1941. godine proglasi putem radio stanice Nezavisnu Državu Hrvatsku. Iako je ustaški pokret bio uvelike sličan nacističkom, Nijemcima je bilo važnije da u Hrvatskoj imaju vlast s narodnom podrškom kako bi nesmetano nadzirali svoju zonu. Želeći ostvariti svoje ciljeve pokušali su pridobiti Vladka Mačeka koji je u tim trenucima uživao potporu većine pripadnika hrvatskog naroda, no Maček je odbio njemačku ponudu i odlučio ostati vjeran Jugoslaviji, istodobno smatrajući da Osovina ne može pobijediti u ratu. Mačekovo odbijanje potaklo je Nijemce da još i više podupru ustaše u svim njihovim namjerama.⁷

Uspostavom NDH pojavila se potreba za utvrđivanjem novih granica. Utvrđivanje granica između novonastale države i njezinih susjednih država odvijalo se nesmetano u gotovo svim slučajevima. Najveći problem u vezi s granicom pojavio se u odnosima s Italijom. Rimskim ugovorima, koje su potpisali ustaški poglavnik Ante Pavelić i fašistički vođa Benito Mussolini 18. svibnja 1941. godine, riješilo se pitanje u vezi s granicama između NDH i Italije. Prema potpisanim ugovorima Italiji su pripali dijelovi Hrvatskog primorja i Gorskog kotara te dio Dalmacije. Nadalje, demilitarizirano je područje između dijela Dalmacije koji je pripojila Italija i granice Druge i Treće zone.⁸

Njemačka i Italija vršile su snažan utjecaj na ustaški režim. Njemačka je imala veći utjecaj od Italije jer je bila u svakom smislu moćnija država. Nepovjerljivi odnosi između Italije i Njemačke u NDH bili su dijelom plod dugogodišnjih aspiracija obiju zemalja da ostvare

⁵ Isto, 44.

⁶ Isto, 55.

⁷ Isto, 60.

⁸ Isto, 269.

širenje na području Balkana i u Podunavlju, te Njemačke da napreduje i prema Jadranskom moru. S vremenom je Njemačka – uvijek lukavija i neusporedivo snažnija u odnosu na glavnog partnera - ne samo stekla veću potporu u okupiranoj državi, nego i silan utjecaj na Italiju, slabijeg partnera.⁹

Kako je rat odmicao tako je slabio njemački utjecaj u NDH što je remetilo političke procese. Poraz Njemačke u Drugom svjetskom ratu i njezini ogromni gubitci za NDH su označavali uzbunu. Ustaška vlada prihvatila se povlačenja u Austriju kako bi se predala Britancima u nadi da će sačuvati svoje oružane snage očekujući da će uskoro doći do novoga sukoba u pobjedničkom taboru – između demokratskog Zapada i SSSR-a te njemu vjernih komunista u istočnoj, srednjoj i jugoistočnoj Europi – te se nadajući da će rat protiv jugoslavenskih komunista nastaviti s novima saveznicima. No, sudbina NDH bila je neodvojivo vezana uz onu njenih patrona i takva su nadanja bila iluzorna.

Bleiburg i križni put

Nakon završetka Drugog svjetskog rata ponovno su se promijenile državne granice u Europi, a još više politička slika, budući da je došlo do propasti nacističkog i fašističkih režima te širenja komunizma prema zapadu. Završetak rata na području nekadašnje Kraljevine Jugoslavije bio je obilježen s oba spomenuta procesa – i pomicanjem granica nauštrb Italije i uspostavom komunističkog režima. Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) krenula je s obračunima sa svim stvarnim i potencijalnim neprijateljima još za trajanja rata, a represija je dobila ogromne dimenzije u posljednjim danima rata te prvim mjesecima nakon osvajanja vlasti. U potonjem kontekstu posebno se izdvaja kompleks događaja za koji se uvriježio termin bleiburška tragedija. Ovaj naziv obuhvaća opkoljavanje i zarobljavanje postrojbi Trećega Reicha, OS NDH i hrvatskih civila, kao i raznih srpskih, crnogorskih i slovenskih postrojbi koje su ratovale protiv Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP) predvođenog KPJ, na području Celje – Slovenj Gradec – Dravograd – Bleiburg, izručivanje zarobljenika iz logora Viktring kraj Klagenfurta te stradavanja uzduž križnoga puta, tj. na marševima smrti. Prema tome, svibanj 1945., iako kratko razdoblje, jedna je od emotivnijih i zamršenijih tema hrvatske, slovenske, bošnjačke, srpske i crnogorske historiografije.¹⁰

Vojska NDH se povukla prema Bleiburgu kako bi se predala britanskoj vojsci jer se nije htjela predati jugoslavenskoj vojsci. Uz vojsku NDH povukao se i velik broj civila. Početkom

⁹ Isto, 277.

¹⁰ RAVANČIĆ, 2015, 12.

svibnja 1945. godine te su se tri vojske našle kod austrijskog gradića Bleiburga, nastojeći ostvariti svoje ciljeve. Vojska NDH očekivala je kako će Britanci prihvatiti njihovu predaju, jugoslavenska je vojska očekivala izručenje vojske NDH njima, a Britanci su očekivali mirno razrješenje cjelokupne situacije. Podaci o pregovorima vođenim 14. i 15. svibnja 1945. godine dostupni su uglavnom iz svjedočanstava petorice sudionika: Patricka Scotta, Danijela Crljena, Ivana Herenčića, Milana Baste i Ivana Kovačića Efenke.¹¹ Patrick Scott, britanski general, iako s manjkom informacija, naginjao je k partizanskoj strani. Ivan Herenčić bio je zapovjednik OS NDH te zadužen da predvodi povlačenje prema Bleiburgu 1945. godine. Milan Basta bio je predstavnik Jugoslavenske armije (JA). Uz njega je stajao i Ivan Kovačić Efenka koji je također bio jugoslavenski predstavnik.¹²

S britanske strane pregovore je vodio general Patrick Scott koje je kasnije opisao u člancima objavljenima nedugo nakon bleiburške tragedije. Prema spomenutim sjećanjima, predvečer 14. svibnja u zapovjedništvo 38. irske pješačke brigade stigao je, Scott navodi, „hrvatski časnik“ za vezu i obavijestio ih da se britanskim položajima kod Bleiburga približavaju dvije skupine hrvatske vojske, od kojih svaka ima oko 100.000 ljudi. Za njih Scott referira da su se očito borili na krivoj strani. Prema njegovim izjavama, vojnu skupinu pratilo je oko 500.000 civila koji su bježeći od „Titova režima“ htjeli ući u britansko područje kako bi se predali i stavili pod britansku zaštitu.¹³

Sa strane NDH pregovore je vodio ustaški pukovnik Danijel Crljen koji je svoja sjećanja opisao u svojim memoarima *Svjedočanstvo*, *Svjedočanstvo II.* i *Istina o Bleiburgu*. Crljen, u svojoj knjizi *Istina o Bleiburgu*, objavljenoj 1994. godine u Buenos Airesu, piše o temi koju je ispredavao u Hrvatskom Vjerskom Središtu Sv. Nikola Tavelić 1993. godine u Argentini. Spominje kako se nepovoljna situacija u svijetu, krajem Drugog svjetskog rata, loše odrazila na prilike u NDH. Nepovoljna situacija u NDH postavila je poglavnika i vladu NDH u položaj u kojem nisu imali puno izbora, a ni vremena u kojem bi smislili najbolje rješenje za sebe, OS NDH i hrvatske civile. S jedne strane imali su mogućnost boriti se do samouništenja, a s druge strane povući se na Zapad i predati se u ruke demokratskih pobjednika. Kako bi se priznala NDH pod demokratskom vladavinom i kako bi se izbjeglo partizansko nasilje, poglavnik je bio prisiljen odabrati vladu prihvatljiviju demokratskim velesilama. Prema Crljenu, nadbiskup Alojzije Stepinac prenio je Mačeku prijedlog da se na njega prenese vlast u Hrvatskoj, no

¹¹ Isto, 105.

¹² Isto, 105.

¹³ Isto, 106 – 107.

Maček je taj prijedlog odbio. Mačekovo je odbijanje dodatno poljuljalo već nepovoljnu situaciju i iako je postojala tendencija da se nastavi s borbom, prevladala je ideja povlačenja.¹⁴

U svojoj knjizi Crljen iznosi da je 14. svibnja, nakon dolaska pred britanske jedinice, u krugu generala vladalo gotovo svečano raspoloženje.¹⁵ Prema Crljenu, britanski časnik zahtijevao je da se obustavi daljnje napredovanje jer da se iza njegove jedinice nalaze partizani te kako bi moglo doći do incidenata. U daljnjem razgovoru izaslanicima NDH rečeno je da će idući dan moći bez zapreka krenuti dalje.¹⁶

Prema Scottu, u pregovorima nisu sudjelovali izaslanici NDH nego se spominje dolazak samo jednog „hrvatskog časnika“.¹⁷ Scott se nije slagao s predajom oružanih snaga NDH i hrvatskih civila britanskim jedinicama. Prema Scottu, Hrvati se ne bi smjeli predati britanskim jedinicama jer su se borili protiv Jugoslavena te kako bi u skladu s time trebali postati jugoslavenski zarobljenici.¹⁸ Jugoslaveni su se oštro protivili predaji Hrvata Britancima i snažno su zagovarali prijedlog da Hrvati trebaju postati njihovi zarobljenici. U jednom su se trenu suprotstavili i Britancima protiv kojih su bili spremni izvesti napad ukoliko pomognu Hrvatima da nesmetano nastave svojim putem ili ukoliko prihvate njihovu predaju.¹⁹

Na pregovorima su, s jugoslavenske strane, sudjelovali Milan Basta i Ivan Kovačić Efenka. Na pregovorima su Basta i Kovačić Efenka pokušali uvjeriti britanskog generala Scotta kako bi se što prije trebalo pobrinuti za OS NDH i to na način da oni donesu odluke vezano uz njihovu sudbinu umjesto Britanaca. Obje su strane bile uvjerenе kako je OS NDH lako istrijebiti jer brojčano nisu u velikoj prednosti. U svojem izlaganju, Basta nadodaje da neprijatelj, koji je četiri godine uz pomoć okupatora žario i palio u njihovoj zemlji, u vlastitom interesu preuveličava broj svojih vojnika te da on nema snage za borbu jer je desetkovan, demoraliziran i pritisnut sa svih strana njihovim snagama.²⁰

Scott se složio s jugoslavenskim predstavnicima i predstavnicima NDH nije pružio saveznički tretman. Zahtjevi generala Herenčića i pukovnika Crljena bili su odbijeni. Prema Crljenu, Herenčić je uzeo glavnu riječ i objasnio kako dolaze po nalogu poglavara NDH i hrvatske državne vlade kako bi se predali i stavili pod zaštitu zapadnih saveznika.²¹ Crljen u

¹⁴ CRLJEN, 1994, 3-15.

¹⁵ RAVANČIĆ, 2015, 108.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto, 109.

²⁰ Isto, 114.

²¹ Isto, 115.

svojim dnevnicima tvrdi kako ih je britanski general oštro odbio te svoje odbijanje ukratko objasnio da to čini zato jer su prekršili ugovor o primirju prema kojem su se već ranije trebali predati. Prema Crljenu, Scott nije htio saslušati nikakva daljnja Crljenova objašnjenja, čak ni ona u kojima spominje velik broj građanskih osoba koje su dobrovoljno napustile zemlju da bi se kao politički emigranti sklonili u inozemstvu te kako je običaj svih kulturnih zemalja da primaju i štite političke izbjeglice. Kasnije Herenčić također u svojim komentarima, koja je iznio u travnju 1975. godine povodom izlaska knjige lorda Nicholasa Bethella, navodi kako je Scott naglasio da je povlačenje politička stvar za koju se ne trebaju obratiti njemu te nadodao zašto podržavaju jugoslavenske prijedloge. Uzimajući u obzir dotadašnji stav, Scott je prilično očekivano odgovorio: „Naši saveznici partizani priznaju međunarodne ugovore i obvezali su se postupati prema međunarodnim zakonima, tako da se vaš svijet nema čega bojati od njih. Vi niste trebali narod zastrašivati svojom propagandom i navesti ga da napusti zemlju bez potrebe.“ Predstavnicima NDH, u nadi da će spasiti civile, bili su primorani predati se. OS NDH se u tim trenucima nalazila u nepovoljnoj situaciji. Bila je opkoljena sa svih strana jakim protivničkim snagama. Crljen u svojem dnevniku također navodi razgovore vođene pri kraju pregovora, odnosno neposredno prije tragedije. Cijelo vrijeme izlaganja, kako kaže Crljen, britanski general nije ništa govorio, pa je Basta nastavio: „Izbjegli stanovništvo vratit ćemo kućama; cjelokupna vaša vojska bit će, u slučaju da pristanete na безусловnu kapitulaciju, sprovedena u zarobljeničke logore te će se prema njima postupati po međunarodnom pravu o ratnim zarobljenicima“. Pri kraju Basta još nadodaje ukoliko se nastavi s ratnim operacijama od strane ustaške vojske kako se neće pridržavati međunarodnog prava.²²

S obzirom na to da je svaki predstavnik, koji je sudjelovao u gore navedenim pregovorima, na drugačiji način iznio svoj stav o pregovorima te ispričao drugačiju priču, ne može se u potpunosti tvrditi konačna istina. Prema Herenčiću, Scott u svojim navođenjima tvrdi kako su se Hrvati namjeravali predati Jugoslavenima, a ne Britancima, a Herenčić ističe kako u tome nema istine. Nadalje Herenčić navodi kako predstavnici jugoslavenske vojske nisu ništa obećali nego je britanski general uporno isticao kako bi se prema hrvatskim zarobljenicima trebalo odnositi ljudski. Suprotno tome, Scott je u svojim izjavama istaknuo da su titoisti, odnosno Jugoslaveni, obećali da će hrvatski civili biti vraćeni u Hrvatsku, a s Hrvatima će se postupati kao s ratnim zarobljenicima.²³

²² Isto, 118.

²³ Isto, 120.

Nakon predaje OS NDH uslijedio je prisilni povratak zarobljenika u Jugoslaviju. Po isteku roka za predaju, jugoslavenska je vojska napala opkoljene hrvatske vojnike i civile. Stradanje pripadnika poražene vojske NDH i izbjeglih hrvatskih civila nazvano je križnim putem. Taj je naziv nastao u hrvatskom političkom iseljeništvu, dok se o tom događaju nije smjelo javno govoriti na području Jugoslavije. Politički emigranti su u svojim izjavama, člancima i svjedočanstvima u emigraciji, križni put navodili kao jednu od najtežih tragedija u hrvatskoj povijesti. Križni put se odvijao od Bleiburga do Hrvatske u nekoliko pravaca, pa dalje prema istočnim i jugoistočnim jugoslavenskim granicama, na kojima su stradanjima bile izložene kolone ratnih zarobljenika i civila pod jugoslavenskim nadzorom. Među ratnim zarobljenicima nalazio se i manji broj pripadnika drugih protivnika komunističkog režima poput onih iz Srbije, Crne Gore, Makedonije i Bugarske. Prema Ravančić, žrtve križnog puta pretrpjele su pljačkanje i fizičko iscrpljivanje glađu na dugotrajnim marševima. Već na samom početku puta jugoslavenska je vojska započela nehumano postupanje prema vojsci i civilima. Putem su se odvila i masovna ubojstva zarobljenika i civila.²⁴ O svim događajima svjedoči i velik broj logora i masovnih grobnica koja su se kasnije otkrila i evidentirala. Kao jedan primjer može se spomenuti grobnica Tezno, kraj Maribora, koja je detaljnije istražena i u kojoj je stradalo oko 15.000 ljudi.²⁵ Svoj su danak također uzele iznemoglost i razne bolesti koje su se zbog loših uvjeta relativno brzo širile po logorima i kolonom. Prema Ravančić, jugoslavenska je pratnja oduzimala i svu imovinu zarobljenicima u kolonama te stanovništvo koje je dočekivalo zarobljeničku kolonu nije zaostajalo u zlostavljanju koje je pratnja kolone dopuštala i poticala.²⁶

Samo je dio zarobljenika uspio doći do svojih mjesta prebivališta, a to je olakšalo proglašenje opće amnestije. Ukupan broj žrtava teško je utvrditi s obzirom na to da postojeći podaci nisu vjerodostojni. Jedan se dio podataka izgubio, jedan se dio namjerno uništio, jednim se dijelom manipuliralo te je i u 21. stoljeću točan broj ljudi koji su se našli u izbjegličkoj koloni još uvijek nepoznat. Dio izbjeglica stradao je u oružanim sukobima koji su izbili tijekom povlačenja te se tako postavlja pitanje koliko je uopće osoba stiglo do Bleiburga. O stvarnome broju postoje različite procjene. Dio zarobljenika uspio se probiti u prostor pod savezničkom kontrolom te si osigurao odlazak u druge zemlje, ponajviše Južnu Ameriku.²⁷ Prema Ravančić, postoji brojna literatura u kojoj se obrađuju točne procjene broja stradalih na križnom putu te

²⁴ Isto, 203 – 327.

²⁵ Isto, 395.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto.

kako je do sada najcjelovitije podatke iznio Vladimir Žerjavić koji je na temelju demografskih istraživanja zaključio kako je kod Bleiburga i na križnom putu stradalo oko 50.000 ljudi, a da je iz logora Viktring u Austriji dodatno još izručeno oko 10.000 ljudi.²⁸

Hrvatska politička emigracija

Prema Žižiću, hrvatsku političku emigraciju označavaju pripadnici raznih političkih struja, političke organizacije, politički aktivne skupine te pojedinci koji su se u emigraciji zalagali za suverenu i neovisnu hrvatsku državu u razdoblju od 1945. do 1990. godine.²⁹ U emigraciji su organizirali otpor protiv Jugoslavije. Hrvatska politička emigracija obuhvaća Hrvate koji su bili prisiljeni emigrirati te su najčešće emigrirali u preookeanske zemlje. Iako je i ranije bilo organiziranih pokreta u inozemstvu koji su pokušavali promijeniti političke odnosu na području svoje domovine, o pravoj se političkoj emigraciji počinje govoriti tek nakon 1945. godine, odnosno nakon bleiburške tragedije.³⁰

Slom NDH i uspostava komunističke Jugoslavije bili su glavni razlog odlaska nekoliko desetaka tisuća pripadnika ustaškog režima izvan svoje domovine. Prema Žižiću, cjelokupno postojanje hrvatske političke emigracije nije isključivo obilježeno nostalgijom prema NDH, nego je njihov temeljni politički imperativ bio stvaranje samostalne hrvatske države, a u sklopu te opće političke pozicije stvarale su se i razvijale razne političke ideje, struje i savezi te primjenjivali različiti oblici političke borbe.³¹ Nasljeđe ustaštva dominiralo je u emigrantskim krugovima.

Krajem pedesetih hrvatska politička emigracija postepeno odbacuje ustaški totalitarizam jer je u tom razdoblju već ojačala poratna politička emigracija sastavljena od mlađih osoba koje su iz Hrvatske i Jugoslavije odlazile od sredine pedesetih godina. Unutar te skupine nalazili su se pojedinci koji su činili političku struju čiji su nacionalno-politički ideali, ponajprije samostalna i suverena Hrvatska, bili čvrsto povezani s privrženošću demokraciji i poštivanjem ljudskih prava.³² U središtu njihova djelovanja nalazio se časopis *Nova Hrvatska* koji je pokušao razbiti dominaciju ustaških ideja u emigraciji te navesti čitatelje na promišljanje o hrvatskoj samostalnosti na neki drugi način. U tom se smjeru okrenuo i časopis *Hrvatska revija*. Prema Žižiću, skupine oko *Nove Hrvatske* i *Hrvatske revije* tvorile su temelj nastanka i

²⁸ Isto.

²⁹ ŽIŽIĆ, 2013, 61.

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

³² ŽIŽIĆ, 2020, 16.

razvoja liberalno-demokratskog krila hrvatske političke emigracije. Odjednom je odbačena ideja kako bi se ideja samostalnosti trebala provesti kroz mržnju i globalni ideološki sukob, a prihvaćena je ona ideja koja potiče na promicanje hrvatske kulture i političko obrazovanje emigranata kako bi svojim djelovanjem mogli pomoći svojoj zajednici.³³

Navedena se prihvaćena ideja nije proširila u svim emigrantskim krugovima jer su i dalje postojali oni pripadnici koji su svojim postupcima iskazivali svoju pravu vjernost ustaštvu. Teroristički napadi izvodili su se s namjerom stjecanja međunarodne potpore u borbi za samostalnost Hrvatske, no to se nije dogodilo nego su zapadne države podržale Jugoslaviju s namjerom da se zaustave teroristički napadi. Jugoslavenske su sigurnosne službe u emigraciji ubile, otele i ranile stotinjak hrvatskih političkih emigranata koji su djelovali protiv Jugoslavije.³⁴

Danijel Crljen

Jedan od aktivnih hrvatskih političkih emigranata bio je i Danijel Crljen. Kako je već spomenuto, sudjelovao je u bleiburškim pregovorima kao predstavnik vlade NDH. Nakon preživljene bleiburške tragedije bio je zarobljen u logoru Fermo odakle su ga izbavili ustaški časnici i omogućili odlazak u Južnu Ameriku, točnije u Argentinu gdje je nastavio živjeti i djelovati. Djelovao je kao političar i intelektualac. U svojim je djelima branio ustaške ideje. Opisao je i svoje negativne stavove prema komunističkoj Jugoslaviji.

Crljen svoje stavove iskazuje u knjizi *Načela hrvatskog ustaškog pokreta*, izdane 1942. godine u Zagrebu, budući da su prva *Načela* nastala 1933. Ovdje govorimo o proširenoj verziji. To djelo obiluje Crljenovim glorificiranjem ustaškog pokreta. Prema Crljenu, u Hrvatskoj je bio poželjan samo hrvatski narod kako bi se uopće mogla stvoriti istinska NDH. Nakon uspostave NDH, Crljen navodi kako svakome istinskome Hrvatima trebaju biti jasna načela ustaškog pokreta koja su temelj trajnosti ustaške države te njezine obnove i napretka. Nadalje, navodi koliko je Ante Pavelić bio bitan svima koji su u njega vjerovali jer tvrdi kako je Pavelić bio istinski vođa. Piše o postojanju zatvora, tamnica, logora, podruma za mučenje u kojima su torturama bili izloženi Hrvati u međuratnoj Jugoslaviji. Uspoređuje hrvatsku dušu s božjom odnosno tvrdi da su Hrvati božji narod. U daljnjem tekstu veliča hrvatski narod, ime, područje, Poglavnika, snagu hrvatskog naroda i dr. Prema Crljenu, Hrvatska je otkad postoje Hrvati

³³ Isto, 13.

³⁴ Isto, 14.

zaslužila biti jedinstvena i nedjeljiva. Iz ove knjige može se zaključiti kako je Crljen u vrijeme NDH bio jedan od vodećih ustaških ideologa.³⁵

Crljenova knjiga *Svjedočanstvo*, izdana 1984. godine u Buenos Airesu, najvećim je dijelom panegirik o NDH, no obiluje korisnim informacijama, a isto tako daje primjer kako je jedan visoki ustaški dužnosnik gledao na tu temu s odmakom od nekoliko desetljeća. Prema Crljenu, NDH je zaslužila časn položaj u povijesti hrvatskog naroda, tvrdeći da je imala sve bitne attribute suvereniteta.³⁶ Kritizirao je svakog hrvatskog političkog emigranta koji je nakon raspada NDH negativnim tonom pričao ili pisao o NDH, a prije raspada radio sasvim suprotno. U knjizi u potonjem smislu najčešće spominje Ivu Rojnicu, čiji negativan stav prema vlastitoj domovini oštro osuđuje. Ivo Rojnica bio je kratko vrijeme nakon osnivanja NDH ustaški stožernik u Dubrovniku, dok je kasnije vršio različite vojne dužnosti. U svojoj je knjizi *Susreti i doživljaji*, svezak prvi, u izdanju Knjižnice Hrvatske Revije, koja je izdana 1969. godine u Buenos Airesu, pisao o uspješnosti vlastite političke i vojničke karijere. Prikazivao je također NDH, ustaški pokret te niz hrvatskih dužnosnika NDH s Antom Pavelićem na čelu u negativnom svjetlu.³⁷ Prema Crljenu, Rojnica je širio dezinformacije u svojoj knjizi.³⁸

Kao jedan od primjera navodi da je Rojnica pisao o tome kako su ustaše provodile protužidovske mjere na vrlo agresivan način, a Crljen s druge strane tvrdi da to nije istina. Tu izjavu argumentira činjenicom da je među najužim Pavelićevim suradnicima bilo ljudi židovskog podrijetla te kako je većina ustaša krvnim srodstvom, bračnom vezom ili poslovnim putem bila vezana uz Židove. Uzimajući to u obzir, protužidovske su mjere morale postojati, barem formalno, u znak podržavanja Njemačke kako se ne bi morale provoditi određene sankcije koje su bile pogubne za NDH, ali se nikada nisu provodile na jednak način kao u drugim zemljama, posebice u Njemačkoj.³⁹ Prema Crljenu, već je početkom 20. stoljeća Srbija izdala službenu seriju poštanskih maraka protužidovskog karaktera. Rojnica je, usprkos tome da se na hrvatskom tlu nisu baš aktivno provodile protužidovske mjere, kako kaže Crljen, vlastitom voljom poduzeo krvave pothvate protiv Židova i Srba na području dubrovačkog stožera nad kojim je tada imao ovlasti. Prema Crljenu, ne postoji točan zapis broja ubijenih Židova i Srba o kojima je odlučivao Rojnica, ali postoje dokazi koji potvrđuju da je u Dubrovniku postojalo skladište zaplijenjenog imetka kojim je Rojnica osobno raspolagao.

³⁵ CRLJEN, 1942, 2.

³⁶ CRLJEN, 1984, 3.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto, 4.

³⁹ Isto, 11.

Rojnica je svojim pokušajem da uspostavi strahovladu na području Dubrovnika uznemirio poglavnika koji je u tome vidio potencijalni sukob s Talijanima te kako bi to spriječio bio je prisiljen smijeniti Rojnicu koji do raspada NDH nije više mogao sudjelovati u ustaškom pokretu, ni u OS NDH, ni u državnoj administraciji.⁴⁰

Rojnica također u svojem djelu optužuje poglavnika za predaju velikog djela Dalmacije fašističkoj Italiji. Crljen navodi da su njegove optužbe neutemeljene uzimajući u obzir kako se poglavnik uspješno borio protiv fašističkih presizanja jer je u konačnici Italiji pripalo manje hrvatskog područja nego što je zahtijevao Ciano, talijanski ministar vanjskih poslova. Crljenovu izjavu potvrđuje jugoslavenski povjesničar Bogdan Krizman.⁴¹

Crljen se s Rojnicom nije složio ni oko teme ministara u NDH. Rojnica tvrdi kako su gotovo svi ministri u NDH bili podmitljivi i spremni izdati svakoga samo kako bi se dobro osigurali na pobjedničkoj strani. Prema Crljenu, u vrijeme postojanja NDH, nije postojala zemlja koja bi se mogla pohvaliti boljim ministrima od onih u NDH od kojih je većina nakon raspada NDH propala zajedno sa svojom državom, dok se manji dio poput Ivice Frkovića, ministra šuma i ruda, Ede Bulata, ministra oslobođenih krajeva i Stjepana Hefera, ministra seljačkog gospodarstva, uspio skloniti u emigraciji.⁴²

Prema Crljenu, povijesna se istina mora ispričati. Ona se mora otkriti i kao takva poštivati te prihvatiti. Tvrdi kako svjetska enciklopedija podatke o Hrvatskoj ne poznaje, krivotvori, prešućuje bitne činjenice i na neki način zanemaruje postojanje suverene hrvatske nacije. Smatra da je NDH morala dočekati svoj raspad u jednom trenutku jer je bio malen broj onih koji su se istinski borili kako bi i u najtežim vremenima ostali pri onome za što su se u početku borili. Smatra da je ljudska dvoiličnost dosegla svoj vrhunac pri kraju Drugog svjetskog rata i rasplamsala se u emigraciji, a to je sve doprinijelo konačnoj propasti NDH.⁴³

⁴⁰ Isto, 11.

⁴¹ Isto, 13.

⁴² Isto, 21.

⁴³ Isto, 50.

Zaključak

Nezavisna Država Hrvatska od nastanka je bila u nepovoljnom položaju. Već se i tada moglo primijetiti kako se ona teško mogla održati bez obzira na to koja strana pobijedila. U slučaju da su Njemačka i Italija izborile pobjedu u Drugom svjetskom ratu, NDH bi sasvim sigurno izgubila još i više hrvatskog teritorija te bi još i više postala njemačko – talijanski kondominij nego što je bila za vrijeme rata. S druge strane, uzimajući stav Saveznika prema NDH i NOP-u predvođenom KPJ, nisu postojali realni izgledi da NDH u nekom trenutku promijeni ratnu stranu i tako preživi poraz svojih patrona. Treba spomenuti i to kako je svojom totalitarnom politikom kao i masovnim progonima ustaški režim antagonizirao znatan broj osoba koje su živjele na teritoriju NDH. Dio hrvatskog naroda skupo je platio politiku i odluke ustaškog vodstva, budući da su one utjecale na to da propast NDH, koja se nije mogla izbjeći, rezultira i masovnim pokoljima najmanje nekoliko desetaka tisuća vojnika NDH, od kojih su velika većina bili mladići koji nisu sudjelovali u zločinima, a mnogi ni u borbama, kao i hrvatskih civila. Takvome raspletu događaja bitno je pridonijela odluka Britanaca da ne prihvate predaju OS NDH i hrvatskih civila, dok daleko najveća odgovornost leži na jugoslavenskim komunistima koji su proveli pokolje, želeći fizički likvidirati što više i stvarnih i potencijalnih protivnika svojeg novouspostavljenog režima. Nakon proživljene teške bleiburške tragedije dio je Hrvata uspio pobjeći u inozemstvo.

Hrvatsku političku emigraciju u inozemstvu činili su političke organizacije, politički aktivne skupine i razni pojedinci koji su u razdoblju između 1945. i 1990. godine djelovali na rušenju komunističkih vlasti u Jugoslaviji. Zalagali su se za osnivanje suverene i neovisne hrvatske države. Dio emigranata ostao je vjeran i nekritičan prema baštini NDH, drugi je dio bio liberalno-demokratske orijentacije, dok su neki, zbog represije komunističke Jugoslavije, zagovarali i koristili nasilje u svojem djelovanju, držeći kako samostalna hrvatska država može nastati samo kroz revoluciju.

U literaturi hrvatske političke emigracije moglo se pronaći velik broj poslijeratnih osuda ustaškog režima od strane bivših ustaških dužnosnika spomenutih u ovom radu. Jedan dio emigranata negativno je pisao o nekim temama vezanima uz NDH, najčešće kritizirajući nekadašnjeg poglavnika Antu Pavelića, istodobno zaboravljajući da su ga vjerno slijedili i slušali za vrijeme postojanja NDH. Danijel Crljen pak predstavlja primjer političkog emigranta koji je u emigraciji napustio Pavelića, ali je branio politiku ustaškog režima, oštro se suprotstavljajući nekim emigrantima koji su iznosili stanovite kritike na račun vlasti NDH,

ponajviše Ive Rojnice. Crljen brani i veliča politiku ustaškog režima. U svojim memoarima tvrdi kako je NDH imala sve bitne attribute suvereniteta. Navodi kako je NDH uistinu posjedovala kvalitetnu vladu i ministre kakve gotovo nijedna druga zemlja nije imala. Takav njegov stav bio je i očekivan, kada se u obzir uzme činjenica da je za vrijeme NDH bio jedan od vodećih ustaških ideologa, pa je i napisao drugu verziju *Načela Hrvatskog ustaškog pokreta*.

Ovaj završni rad može predstavljati poticaj da se veću pozornost u istraživanju razdoblja postojanja NDH prida sjećanjima njenih civilnih i vojnih dužnosnika koji su izbjegli u inozemstvo te objavili svoja sjećanja, kako u obliku knjiga, tako i u novinama i časopisima hrvatske političke emigracije. Iako su takvi povijesni izvori u većoj ili manjoj mjeri tendenciozni, ipak sadrže niz zanimljivih podataka relevantnih za istraživanje spomenute teme.

Sažetak

U ovom se završnom radu, na temelju memoarske i znanstvene literature, objašnjavaju uzroci i posljedice nastanka te raspada Nezavisne Države Hrvatske. U drugom se poglavlju govori o završetku jedne epohe te zbivanjima u kojima je stradao velik broj pripadnika OS NDH i hrvatskih civila. Opisuju se ljudski gubitci nastali u tom razdoblju te se navodi kako je slom NDH i represija jugoslavenskih komunista bila razlog stvaranja hrvatske političke emigracije. U trećem se poglavlju opisuje djelovanje hrvatske političke emigracije te se pokazuje dosljednost u branjenju naslijeđa NDH nekih od onih koji su bili na vlasti u periodu postojanja NDH. U završnom se poglavlju rada prikazuju određeni dijelovi iz knjige ustaškog pukovnika i jednog od pregovarača o predaji OS NDH i hrvatskih civila Britancima Danijela Crljena. Kratko se prikazuje i Crljenova knjiga *Načela Hrvatskog ustaškog pokreta*.

Glavne riječi: bleiburška tragedija, Danijel Crljen, hrvatska politička emigracija, komunistički režim, ustaški pokret

Popis literature

CRLJEN, Danijel, *Istina o Bleiburgu*, Buenos Aires, 1994.

CRLJEN, Danijel, *Načela hrvatskog ustaškog pokreta*, Zagreb, 1942.

CRLJEN, Danijel, *Svjedočanstvo*, Hrvatska revija, Buenos Aires, 1984.

CRLJEN, Danijel, *Svjedočanstvo II*, Hrvatska revija, Buenos Aires, 1988.

GRAHEK RAVANČIĆ, Martina, *Bleiburg i križni put 1945.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015.

TOMASEVICH, Jozo, *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941. – 1945.: okupacija i kolaboracija*, EPH Liber, Zagreb, 2010.

„Jakov Žižić“. *Hrvatska politička emigracija: pojam, strukture, ciljevi i uspjesi*. Pristup ostvaren 28. kolovoza 2022.

https://www.academia.edu/44801557/Hrvatska_politi%C4%8Dka_emigracija_pojam_strukture_ciljevi_i_ospjesi

„Jakov Žižić“. *Što je hrvatska politička emigracija?*.

https://www.academia.edu/25824594/%C5%A0to_je_hrvatska_politi%C4%8Dka_emigracija